

1. Umění pravěkých kultur

Paleolit - starší doba kamenná - (3,5 mil. – 8 tis.): vývoj člověka: východoafrická příkopová propadlina, ústup pralesů a nástup savany, mizí stromy - vynucená změna chování lidoopů, napřimování postavy, zvýraznění druhotných pohlavních znaků, vynucená změna stravy (tvrdá strava) - změna chrupu; opozice palce vůči ostatním prstům. 5 - 2,5 miliony let - nárůst druhů hominidů.

Nejstarší paleolit (3,5 mil. – 1 mil): pozůstatky hominidů

Australopithecus: nechodí ještě zcela vzpřímen, užívá nástroje (větve, kámen, kosti), ale cíleně je nevyrobí, vyčleňuje se z přírody.

Homo habilis-člověk zručný: vytlačil ostatní druhy, včetně australopitéků. Složitější vazby ve společnosti. Vyrábí a používá nástroje, je schopen týmové spolupráce. Staví si obydlí (z větví a netrvanlivých materiálů), nedochováno. Typické tvary jsou sekáče, otloukače, drasadla, škrabadla atd. Stejně jako nástroje se naučil snad i užívat oheň.

Starý paleolit (1 mil. – 300 000): tvůrcem ***Homo erectus.*** Doklady sezónních obydlí.

Homo erectus- člověk vzpřímený: přímý předchůdce člověka. Vyspělý sociální život, hierarchie, obřady, rituály. Ukončil existenci *Homo habilis* a *Australopithecus* - dále je to jediný druh. *Homo erectus* jediný přechází z Afriky do Evropy a ostatních kontinentů.

kultura Acheuleen - rozšíření: Afrika, Evropa, Indie : počátky estetického citění = sběratelství kamenů, tvarů, připomínajících cosi, či hezčího materiálu ze vzdálenějších lokalit. ***Pěstní klín*** = nejstarší kvalitně zpracovaný nástroj - 1,8 - 1,5 milionů let užívání končí před 300 - 250 tisíci lety = spíše záležitost estetická, symbolická - tvar z hlediska funkčního je zcestný, ale je hezký - smysl pro symetrii, atribut kultury staršího paleolitu. Naleziště v Čechách - **Přezletice u Prahy** - nález úštěpku stoličky = nejstarší nálezy lidské kultury u nás – nástroje, obydlí 900 000-750 000 let
obecně starší paleolit: úštěpky, postupně symetričtější opracování, zesložitují se vztahy a rituály, vývoj kultury... - člověku jako sběrači stačí 2 hodiny práce denně, zbytek: rozvoj vztahů - řeč!

Střední paleolit (300 000 – 40 000): ukončen obdobím poslední doby ledové.

První formy ***Homo sapiens.*** Nástroje jemněji opracované, zdokonalení obydlí, osvojení ohně, ***první doklady výtvarného projevu.*** **kultura Mousterien** rozšířená od Západní Evropy po vnitřní Asii. ***Homo sapiens neanderthalensis*** – kultura neandrtálců. Dále rozvíjí technologii opracování kamenného jádra. Přidává metodu odražené velkoplošné čepele - vznikají listovité, retušované tenké nástroje.

Mladý paleolit (40 000 – 10 000): doznívání doby ledové.

Nositel kultury ***Homo sapiens sapiens*** již pronikl na všechny kontinenty - vyvinul se z *Homo sapiens* – potlačil či asimiloval své bratry včetně *Homo sapiens neanderthalensis*; nejrychlejší byl vývoj na Předním východě. Rozšiřoval se sortiment vyráběných nástrojů (hroty, čepele, škrabadla, rydla, vrtáčky), častější doklady výtvarných projevů. Kultury mladého paleolitu rozebrány níže.

Pozdní paleolit (10 000 – 8 000): období přechodu k mezolitu

1a) Paleolitické umění v českých zemích a v západní Evropě (Věstonice, Předmostí, franko-kantaberské malby)

MLADÝ PALEOLIT: (40 - 10 tis.): jednotlivá kulturní období

- období rodové společnosti – matriarchát, kult ženy a matky coby zakladatelky rodu, žena má vůdčí postavení v tlupě, uctívání kultu zvířat a žen, výroba nástrojů – sekyry, mlaty, hroty oštěpů a šípů, přirozená dělba práce, užití ohně.

Kultura Szeletien (45-30 000): střední Evropa, již klasický *Homo sapiens sapiens*

- nástroje - pravé listovité čepele, detailně opracované kraje - funkční předměty s estetickým momentem = **umění v pravém slova smyslu**

- nejstarší dochování cíleného pohřbívání v Evropě. V Evropě po 200 000 let posun ledovce - 50 000 poslední maximum doby ledové, pak oteplení.

Kultura období Aurignacien (40-30 000): mírné pásmo střední Evropy odkud zmizel ledovec zaznamenalo populační nárůst

Dokonalé nástroje z pazourkových čepelí a s výtvarnými projevy. Umění se tu objevuje jakoby náhodou již ve vyspělé podobě – vyspělé, stylizované a barevné - zvířata, symboly pohlavních orgánů, kresby, rytiny, sošky, řezby – některé výjevy připomínaly konkrétní události = chápání času, vnímání přírodních jevů v cyklech + schopnost vložit do času jedinečné události, lineární chápání času.

- sídliště jsou budována systematicky podél řek na záplavových plošinách, na místech migrací velké zvěře
- dálkový obchod se surovinami - větší využití pazourku.

Kultura období Gravettien (30 – 15 000): Evropa (Francie, Morava aj.)

- evropská **kultura lovců mamutů** (prý je lovili tak, že lovci mamutům podsekli šlachy nohou)

- doklady o příbytcích s ohništi i o výtvarných projevech: nálezy sošek poprvé vyrobených z pálené hlíny (Venuše: kultovní účel, většinou drobnější, ženská figura je stylizovaná záměrným nadsazením druhotných sexuálních znaků, zákl.tvar symetrický až k abstraktnímu a ornamentálnímu)

- **nálezy kultury Gravettien na Moravě: v Pavlově a Dolních Věstonicích = tzv. lokální kultura Pavlovií (podle města Pavlov)** vytrvala až do 20 000 - lokality: Willendorf - dolní Rakousko, **Dolní Věstonice, Pavlov, Předmostí u Přerova, Petřkovice** (severněji ve Slezsku)

- v dolnomoravských úvalech byly ideální podmínky pro člověka. Osidlovaly se volné prostory v dosahu řek. Typ krajiny je tundra, řídké jehličnaté lesíky.

- **kultura Pavlovií byla vyspělá společnost** - mohla organizovaně lovit, zpracovat, uskladnit velká zvířata včetně mamutů = **komplexní lovecká společnost - stabilní struktura, rozmístění v krajině, pevně určený sídelní region** - sídliště měla trvalejší charakter = velká stabilita osídlení

- konstrukce obydlí ze dřeva či mamutích kostí. Stěny vymazávané hlínou – mazanice. Trvalejší obydlí

užívající terénu, osada asi 7 domů pro asi 100 jedinců - nálezy dřevěných kamenů - dokonalost technologie

- znalost textilií – otisky textilií se našly na keramice a v hlíně která sloužila jako mazanice na potažení konstrukce domů - kopřivová vlákna.

- dálkový obchod, doprava surovin, jejich hodnota kvalitativní i estetická (obchodem se šíří estetické cítění)

- **tato již plně materiálně i duševně rozvinutá společnost tvořila již zcela standardní umění:**

- **Věstonická Venuše** - 25 000 let; 11,5 cm, unikát v materiálu i technologii - nejstarší pálená hlína na světě, vysoká teplota vypálení = záhada (pálenou keramiku jinak známe až z keramického neolitu, o 10 000 let později)

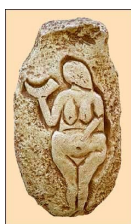
- **Věstonická**

- **Střelická**

- **Willendorfská**

- **Mašůvky**

- ostatní nálezy z přírodních materiálů - řezby do kosti: souběžný vývoj realistického i stylizovaného umění: Stylizované byly lidské postavy a ornamenty: přívěšky, amulety, nástroje, ozdoby (v souvislosti lidských pohřbů), časté symboly mužského a ženského pohlaví. Realistické byly zvířecí sošky: ty byly často deformovány, snad záměrně jako obrana proti magii, aby nebyly zneužity proti tvůrci - rozmlácené a zničené figurky ihned po výrobě = umění jako součást rituálu.

- Laussel

- Lespugue

- mamut Předmostí na Mor.

- kolem 24 000 chladnější výkyv klimatu – ústup lidí před ledovcem (ústup do Podunají - Willendorfu, či na východní ruské pláně) = konec této vyspělé kultury.

Kultura období Magdalenieniu (18000 - 11000) po ústupu ledovce se šíří ze západoevropské paleolitní kultury. Rozšířená od Francie po Moravu. Nejzásadnější je **oblast Franko-kantabrijská**, tj. oblast Pyrenejí, jižní Francie a Španělska, u nás pak Hostim u Berouna

- slavné **jeskynní malířství** - veliká znalost zvířecího těla, náměty lovu zvíře, anonymní děl, ale již patrný vliv mistrů, objevuje se již i abstrakce založená na nezobrazujících liniích.

Perigordská škola (15 000): (Francie) kroucená perspektiva (zvířata znázorněna z profilu, ale s čelně uspořádanými rohy), jednoduché vizuální znaky, barvy (rudky, okry, mangany) pojené vodou, org.tukem, krví nebo močí

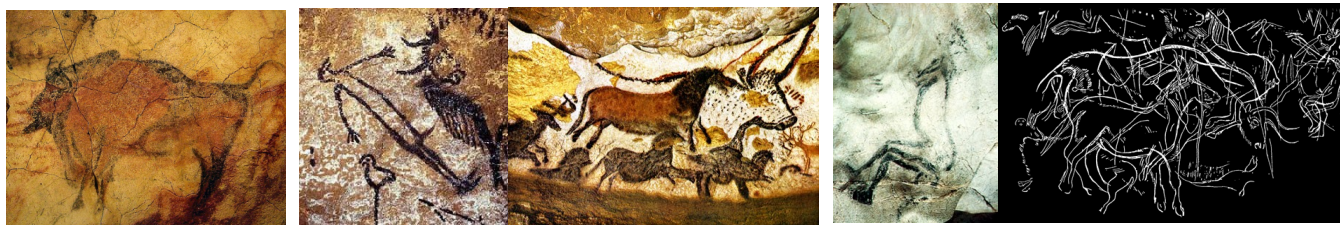
Altamira: 180 nástěnných a stropních maleb a rytin ve frankokantaberském stylu, zejména obrazů zvířat (bizon, laň, kuň). Zobrazení velkých zvířat = kult, živili se hlavně drobnou zvěří. Zvířata rytá či malovaná černou linkou, výplň hlinkou, rudkou, *využití reliéfu výklenků!*

- nalezeny byly lomy na kresebné pigmenty = doklad promyšlenosti celé tvorby. Osvětlení jeskyní loučemi. Jeskyně byla magické místo - nebydlelo se tu!

- nalezena i lidská podobizna a otisky malých lidských rukou. Malby realistické, bez znázorněného prostředí.

Lascaux: otisky lidských rukou na stěnách jeskyní, křivky kreslené prsty ponořenými do barvy.

Síň býků - lovec napadený bizonem, ohromné postavy býků, bizonů, jelenů

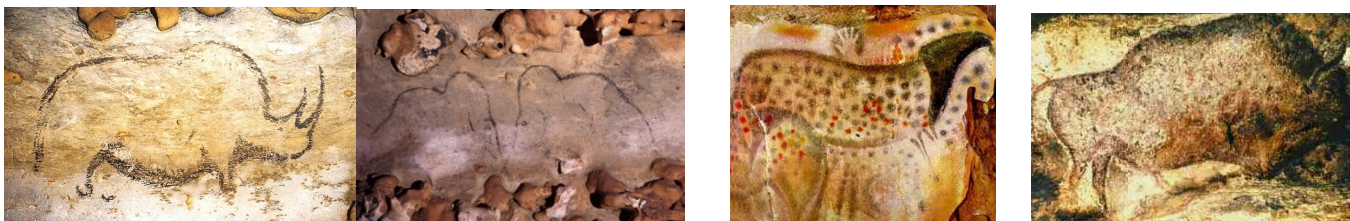

- Altamira

- Lascaux

- Les Trois Freres

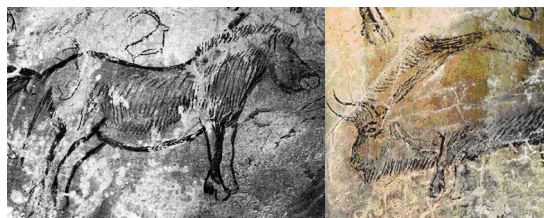
Magdalénská škola (15 000-10 000): (FR.+Šp.) jednoduché kresebné linie, dospívá ke zcela nové eleganci a přesnosti, objevuje se už normální perspektiva, plochy zvířecích těl se postupně pokrývají barvou. Největší přínos magdalénské školy je v rytmizovaném a pravidelném uspořádání kompozice.

- Rouffignac

- Pech Merle

- Font de Gaume

- Niaux

- vývoj stylů a pojmání námětů svědčí o pokroku ve znalostech umělců a o metodicky získaném mistrovství ve využití obrazového vyjadřování – z tohoto důvodu lze paleolitické umění přičíst spíše odborníkům než „lidovému umění“ (kdyby bylo lidové, nevymizelo by tak náhle). Rituální a posvátná úloha umění vypovídá o postavení umělce ve společnosti- pravděpodobně velice důležité postavení, role v magických rituálech.

- zánik paleolitické kultury je spojen s odchodem lovců dále na sever, s proměnou společenské struktury a tím pádem ztrátou vyjimečného statutu „umělce-šamana“

b) Neolitická kultura v Malé Asii a Evropě (Jericho, Catal Hüyük, Stonehenge)

NEOLIT: 10 000 až 6000 (v různých místech různě) rozkvět v oblasti **Úrodného půlměsíce** - Malá Asie, Mezopotámie - Irák, Sýrie, Palestina, nilská delta - tu **kolébka zemědělství**, bezprostředně u řek, pravidelné záplavy, nešlo tedy trvale obydlovat, dokud nevznikla dostatečně vyspělá a organizovaná společnost, která se s tím vyrovná a pak využije potenciál úrodné půdy

- 1. společenská dělba práce, objevují se nové druhy činností jako prazáklad uměleckých řemesel
- kultu uctívání mrtvých předků, přírodních živlů, kult bohyně matky...
- patriarchát

PODNĚT NEOLITICKÉ REVOLUCE: 11 000 katastrofa, radikálně se mění klima na severní polokouli - tání ledovce, protržení ledovcové bariéry, ledová vlna se vyvalila do Atlantiku = prudké ochlazení, ze dne na den se změnily klimatické podmínky, ochlazení na celé planetě o 10° = tedy vynucená změna životního stylu

společnost, která nechtěla opustit svůj životní standard, musela se přičinit, neboť uživení se v drsnějších klimatických podmínkách nebylo tak snadné, blahobyt sběračské společnosti končí, přichází společnost zemědělců - cílené a systematické pěstování plodin

- už to nebyla společnost blahobytu - museli začít pracovat - odráží se to u mnoha tradičních mytologií
- teorie o ztraceném Zlatém věku (viz Hesiodos)**

Předkeramický neolit – 10 000 až 7000 př.n. l., bez hliněných hrnců, z Magdalenieny znalost opracování kamene + broušení + provrtání kamenné sekery, srpy na sklizně - do dřeva vložené malé čepelky - pazourkové úštěpky

- znalost tkaní - oděvy, rohože; pěstovali: pšenici, ječmen, žito; domestikace: vepř, koza; sběr: oříšky, žaludy

- v neolitu jsou stálá sídliště, tedy původní kruhové přístřešky, které jsou výhodné pro kočovné společnosti, vystřídané pravouhlými domy = stabilnější, trvalejší stavby, bližší sousedství, opěry; dva domy vedle sebe však obvykle mají dvě na sebe naléhající zdi; zdi z nepálených cihel, kamenná podezdívka, dřevěné konstrukce

JERICHO : vrstva A - 9-8000, vrstva B – kolem poloviny 7000 let

- Jericho je malé blízkovýchodní město nacházející se na západním břehu řeky Jordán severovýchodně od Jeruzaléma. Jeho název je pravděpodobně odvozen z hebrejského výrazu pro **měsíc**, jelikož město bylo starým **centrem uctívání lunárních božstev**.

- Jericho je považováno za **jedno z nejstarších měst na světě** s kontinuálním osídlením. Archeologické výzkumy zde odkryly přes 20 po sobě navazujících osad, z nichž nejstarší je datována do období kolem roku 9000 ante.

- **V prekeramickém neolitu A**, přibližně mezi lety 8350 př. n. l. až 7370 př. n. l., zde byla vybudována osada o rozloze 40 000 m² ohrazená kamennou zdí s několika věžemi. Jedná se pravděpodobně o nejstarší městskou hradbu na světě. Uvnitř města byly budovány obytné domy se stěnami z mazanic. Místní obyvatelé, jichž bylo mezi 170 a 1 000, pěstovali pšenici, ječmen a luštěniny. Lovili divokou zvěř.

- **V prekeramickém neolitu B**, přibližně mezi lety 7220 př. n. l. až 5850 př. n. l., se objevují **první pravouhlé domy**. Většinou se jednalo o několik místností uspořádaných kolem dvora. Žádný dům ale nebyl objeven v celku. Současně se v této fázi objevuje takzvaný **kult lebek** - pohřbívání ve svých domech pod podlahou - bez hlavy – s ní se prováděly další rituály - **modelování obličejů na lebky zemřelých, oči vykládané mušlemi**, uchovávání lebek, které byly odděleny od těla zemřelých. Mrtví bývali pohřbíváni pod podlahy domů. Pravděpodobně došlo také k domestikaci ovce.

ÇATAL HÜYÜK [čatal hijik] (6 500 - 5 600 let př. Kr.)

- Catal Hüyük můžeme s trochou nadsázky označit jako **první město v Turecku** a možná na světě. Na jihoanatolské náhorní planině vzniklo před zhruba 8 500 lety v době, kdy kolem první zemědělci asi půl tisíciletí už pěstovali pšenici, ječmen, hrách a vikev, chovali kozy, ovce a psy, tkali vlněné látky, ale neznali ještě keramiku. Sídlíště nemělo **žádné hradby** a také **žádné ulice**, jeho domy byly postaveny ze **sušených cihel a natěsnány jeden na druhém**, takže se do nich **vstupovalo pouze ze střechy po**

žebřících - ochrana před predátory, komunikační spojnice. V každém byla zásobárna a alespoň dvě vyvýšené plošiny, na kterých se spalo, a pod něž se ukládaly kosti předků. Některé domy sloužily jako svatyně, byly vyzdobeny nástěnnými malbami a reliéfy, uctívala se tu bohyně Matka jako symbol plodnosti. Město se rozkládalo na ploše 12,5 ha a žilo v něm asi 10 000 obyvatel, kteří také těžili v blízkých lomech obsidián, černé sopečné sklo - velmi ceněnou surovinu na nástroje a zbraně i šperky, a zdatně s ním obchodovali. Zaniklo asi po 11 stoletích existence, to už se tam delší čas vyráběla keramika a dokonce začínala zpracovávat měď. Nástupcem Çatal Hüyük se stalo sídliště vzdálené pár set kilometrů na západ, ale stále ještě v Anadolii, Hacilar.

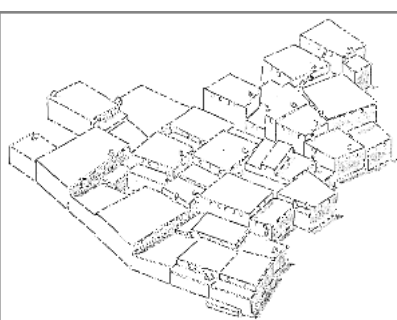
- rytmozování trámů, zdobené plastikami, pokrývané vápennou omítkou - každou sezónu, stěny zdobené barevnými malbami a reliéfy, části podlahy zahloubeny - tím vznikaly lavice
- interiérová výzdoba - **malby vznikaly sezónně, každoročně obnovovány scény smrti, lovecké scény - konkrétní aktuální události**; reliéfy - stylizované býčí hlavy = kult plodnosti, symbol přírodního božstva
- rozložení interiérových maleb na stěnách v domě :

- **severní stěna - býčí scény** - naproti bylo pohoří Taurus (Býk)

- **východní stěna** - náměty spojeny s **rituálem kultu smrti**, dominantní místo v domě – byly zde lidské lebky jako kultovní předměty a na zdi posvátné reliéfy se supy a bezhlavými lidskými figurami. Výzdoba dekorativními pásy od země do prvního břevna kolem 1m. Výše byly ojedinělé scény.

- **západní stěna - scény zrození**

- **jižní stěna** - souvisela s provozem domu, obvykle nezdobená, kuchyňský koutek, krb, vstupní prostor
- pohřbívání v interiéru 60cm pod lavicí, ve skrčené poloze, před tím pravděpodobně exkarnace, tělo dočasně důstojně pohřbeno na kamenné věži (chráněno proti šelmám) - vydáno hmyzu a ptactvu, dokud se nezbavilo měkkých částí; pak trvalý pohřeb – v jednotlivých domech až 26 pohřbených lidí
- malba - přechodný článek od loveckého umění k historickému malířství; vztahuje se ke konkrétní události

Keramický neolit - svět v období 7000 – 6000 let př. Kr. - rozšíření neolitické civilizace

- **KERAMIKA**: Kardiová (mušle, srdcovky – obtisk této mušle jako dekor) šířena po Středomoří na jednoduchých lodích: tzv. monoxilonech, rozšíření v Řecku aj., **nejednotlivá kultura**

- **keramický neolit = boom keramiky** - velké množství - sériová výroba, hrnce též s oušky, geometrická výzdoba, sošky (duté) držící nádoby

- významné postavení žen v raném neolitu, pozdější neolit - změna organizace společnosti s pokrokem v zemědělství – patriarchát

KYPR - vesnice CHIROCHITIA, 5500 př. n. l.

- 1500 obyvatel; 1000 let trvající neolitická kultura, jedna z posledních vsí, kde při trvalém stabilním osídlení byly domy na kruhovém půdorysu, později je kruh kočovný či magický

- uvnitř sídliště zeď, její účel nejasný - komunikace, dělba okrsku, posvátný význam či zda neurčovala „genovou přístupnost“ brát se mohli jen přes zeď; - zeď široká 3,5m, domy kruhové, kamenné, tlusté zdi, průměr kolem 5m

MALTA

- Megalitické období se na Maltě dělí do několika fází podle stylu chrámů a dalších nálezů. Obyvatelstvo neznámého původu, které Maltu osídlilo zřejmě ze Sicílie a žilo v matriarchátu, zanechalo mimo zbytků svých obřadných chrámů i keramiku (tzv. šedivá a červená skorbská fáze) a sošky.

- Vznik nejstarších chránů se datuje na období kolem 4100 př. n. l. Je známo asi 45 těchto staveb, ale jen asi pět jich je dobře zachovalých. K nejznámějším chrámům patří areály Tarxien, Hagar Qim, Mnajdra, Ggantija a **Hypogenum (podzemní posvátný prostor) v Hal Saflieni**

- **Hypogenum** je na rozdíl od ostatních maltských chrámů z megalitického období labyrint *podzemních* chodeb, komor a sálů, vytesaný do skály, postupně rozšiřovaný po dobu 1300 let. Je částečně zdoben malbami okrovou barvou. Mimo oltářů a obětních komor obsahuje nesčetné menší výklenky, v nichž byly nalezeny zbytky kostí několika tisíc osob a také soška „Spící kněžka“.

- Dřívější hypotézy, že hypogeuum sloužilo jako pohřebiště, se koncem 90. let zdály být vyvráceny a vycházelo se z toho, že se jedná o sakrální, obřadní stavbu, snad centrum tehdejší teokracie. Skutečnost, že nalezené kosti (jakož i většina na Maltě nalezených sošek) byly výlučně ženského pohlaví, vedla pak k názoru, že dobová společnost byla matriarchální a v hypogeuu byly pohřbívány kněžky, věštkyně atp. Nejnověji byl však i tento názor zpochybněn a žádná všeobecně přijímaná teorie neexistuje.

- Po tomto období, asi od 2500 do 2000 př. n. l., bylo souostroví Malty neobydleno. Existence a náhlý zánik původního obyvatelstva jsou dodnes záhadné; mimo jeho chrámů (a zbytků jednoho osídlení) se nedochovaly ani mýtické báje.

Megalitická kultura:

- dobu kolem 6000 let př. Kr. považujeme za konec neolitu

- jako **megalitická kultura** se nepřesně označuje řada vzájemně nesouvisejících kultur z období pozdního neolitu, eneolitu a doby bronzové, jejichž jediným společným znakem jsou stavby z převážně velikých kamenných kvádrů a bloků

- i když se stále ještě o stáří mnoha památek diskutuje, je možno pro Evropu zvolit následující hrubý časový přehled, kdy megalitické památky vznikly:

► Palestina: 9000 – 2000 př. n. l., Malta: 4000 – 2000 př. n. l., Sardinie: 3000 – 600 př. n. l., Korsika: 3000 – 1000 př. n. l., Francie, Bretagne: 4500 – 2000 př. n. l., Pyrenejský poloostrov: 4000 – 2000 př. n. l., Irsko, Anglie: 3500 – 1500 př. n. l., Nizozemsko, Německo, Polsko, Skandinávie: 4000 – 2000 př. n. l.

- jednou z hlavních starostí člověka je myšlenka na smrt - ukládali vedle zemřelých i ulovenou zvěř, pazourky, ...; hrobky vyznačovali mohylami, dolomeny, menhiry se začaly stavět na přelomu 3. a 2. tisíciletí př. Kr.

typologie megalitických staveb :

MENHIR: stéla, samostatné vztyčené kameny zapuštěné do terénu – menhir byl nejjednodušší formou pomníku; kámen převzatý z hmotného světa, pocházel z přírody, byl její součástí, ale najednou mu člověk dal smysl, který tento kámen sám o sobě neměl a který jej povyšoval na symbol - aby nebloudila duše zemřelého

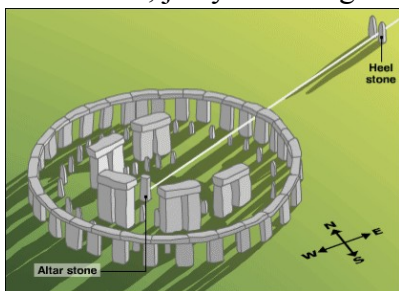
Aleje menhirů v Carnacu (Francie) několik tisíc menhirů, v rovnoběžných řadách na délce 1km = doklad vyspělé společnosti

Menhir v Locmariaquer v Bretani - nejmohutnější známý vztyčený menhir (byl rozdrcen bleskem) dosahoval výšky 23m, váha je asi 350 tun, u paty je 5 metrů široký (prý by bylo potřeba 2000 mužů nebo 300 volů k jeho dovození a vztyčení)

DOLMEN: podpěrný systém – 2 podpěry, 1 překlad

KROMLECH: kamenný kruh, sloužil jako **svatyně**

Stonehenge 1800 př. n. l. (Velká Británie) svatyně má propracovaný půdorys, založený na spojení kružnice a podkovy; velice pečlivě osekáné stěny; je to symbol západního megalitického věku; monumentální kamenný kruh má třicet pilířů spojených překlady, které původně tvořily souvislý věnec - tyto balvany, vážící „jenom“ 50 tun, pocházejí z 30km vzdáleného lomu; soubor Stonehenge je zasvěcený kultu slunce; je výrazem organizovaného lidu

New Grange – Irsko, 3100 př. n. l., střešní schránka

